

Timo Jokela & Maria Huhmarniemi

Ympäristötaide kertoo paikan tarinoita

Ympäristötaide voi kertoa matkailijoille jotakin kiehtovaa ja erityistä Lapin luonnosta ja kulttuurista. Teokset voivat olla arkkitehtuuria, pihaa, retkeilyreittiä ja muuta aluetta. Ne voivat olla pysyviä, väliaikaisia, tapahtumallisia tai hetkellisiä teoksia. Paikkasidonnaiset, paikan tarinoita välittävät teokset ovat yleensä myös yhteisöllisiä. Esittelemme aluksi ympäristötaiteen mahdollisia paikkoja ja tarkoituksia matkailuympäristössä. Jäsennämme ympäristötaiteen monimuotoisuutta luokittelemalla teoksia alla oleviin kategorioihin niiden sijaintipaikkojen ja käyttötarkoitusten, ajallisen keston ja vuodenajan suhteen. Ympäristötaide on sidoksissa vuodenkiertoon, kuten Lapin matkailu. Pohdimme myös kulttuuria heijastelevan taiteen merkityksiä kulttuurisesti moninaisessa yhteisössä. Lopuksi pohdimme ympäristötaiteen kohdentamista erilaisille matkailijaryhmille, kuten luonto- ja ekomatkailijoille.

Pysyvät julkiset taideteokset sekä soveltava taide rakennetussa ympäristössä

- Taide voi luoda paikkakunnan imagoa ja tukea markkinointia matkailukeskuksissa ja taajamissa
- Paikallisyhteisöt voivat tehdä omaan kulttuuriperintöönsä ja perinteisiinsä liittyviä teoksia, jotka toimivat yhteisinä paikallisina symboleina
- Muistomerkit kertovat historiallisista tapahtumista joko kansakunnan tai paikallisyhteisön näkökulmasta
- Soveltavaa taidetta voidaan tehdä osana valaisuun, opastamiseen, akustiikkaan ja näkösuojiin liittyvää ympäristörakentamista

Vardøssa Pohjois-Norjassa on vaikuttava muistomerkki noitavainojen uhreille. Se suunnittelijoita ovat kansainvälisesti tunnetut tekijät: taiteilija Louise Bourgeois ja arkkitehti Peter Zumthort. Vuonna 2011 valmistunut teos on matkailunähtävyys. Kuvat: Elina Härkönen.

Rakennetun ympäristön ja luonnon välitilaan sijoittuvat teokset

- Ympäristötaidereitit, -puistot ja -metsät, joita tuotetaan yleensä olemassa oleviin matkailukohteisiin
- Luonto-, kulttuuri- ja vaellusreitteihin liittyvä soveltava kuvataide ja integroitu taide: taiteilijan työskentely suunnittelijana tai suunnittelutiimissä suunniteltaessa opasteita, laavuja, istuimia, siltoja, nuotiopaikkoja, käymälöitä, luontoteatterien katsomoita ja muita vastaavia rakennelmia
- Tienvarsitaide: teokset, joita toteutetaan tienvarsille, kiertoliittymiin, alikulkutunneleihin ja levähdyspaikoille
- Vaurioituneita paikkoja hoitavat maisemointiteokset esimerkiksi polkujen varsilla, ojituksissa ja maakaasoissa
- Ympäristötaiteen ja arkkitehtuurin yhteistyönä suunnitellut teokselliset majoitusrakenteet, kuten hotellihuoneet puissa ja kammeissa

Kulttuurimatkailu- ja elämysympäristöjen sisältöä ja viihtyisyyttä luovat teokset

- Kulttuurin esittäminen taiteen ja visuaalisuuden keinoin matkailukohteiden sisä- ja ulkotiloissa
- Lumi- ja jääarkkitehtuuri ja muotoilu, talvitaide
- Teokset, jotka luovat tilan yhteisölliselle ja tapahtumalliselle taidetoiminnalle, esimerkiksi käsityöhön tai taiteelliseen työskentelyyn ohjelmalveluna

Saunarakennuksen muotokieli on peräsin perinteisistä puurakenteista, joita on käytetty kalojen kuivaukseen Pohjois-Norjassa. Moderni sauna on Rintala Eggertsson Architects -arkkitehtitoimiston suunnittelema. Kuva: Rintala Eggertsson Architects.

Timo Jokelan teos *Huttukon jäljillä* vuodelta 2009 Pyhätunturin kiertoliittymässä nostaa esiin perintettä ja paikkakunnan ympäristöön liittyviä tarinoita. Teos luo myös viihtyisyyttä Pyhätunturin matkailukeskukseen. Kuva: Timo Jokela

Tilapäiset tapahtumalliset taideteokset ja visuaaliset rakenteet

- Pienoisarkkitehtuuri yleisötapahtumiin
- Media-, valo- ja äänitaiteen yhdistäminen paikkasidonnaiseen taiteeseen

Luonnon vuosikiertoa esiin nostavat teokset

- Talvitaide, lumi- ja jäärakentaminen ja -muotoilu
- Tulitaide, valotaide ja pimeys
- Puutarhat, maataide ja maisemanhoito

Taiteeseen liittyy yleensä sisällöllisiä merkityksiä riippumatta teoksen pysyvyydestä tai tarkoituksesta. Taideteokset voivat esimerkiksi symboloida arvoja, kertoa tarinoita tai osallistua yhteiskunnallisiin keskusteluihin. Matkailijalle ne voivat toimia kulttuurin representaatioina: ne voivat esimerkiksi nostaa esiin tarinan paikallisesti luonnosta ja kulttuurista.

Lumiveistoksia Tonttulassa lasten leikki-
paikkana kevättalvella 2018. Kuva: Shi Si.

Antti Stöckell on ympäristötaiteilija, joka tekee katoavia
teoksia luontoretkillä ja vaelluksilla. Kuvassa on hänen
lumesta sahaamiaan kappaleita, jotka muodostavat
katoavan installaation. Kuva: Antti Stöckell.

Lapin kulttuuriperinteen rikkaus

Perinteinen julkinen taide on vallan symboleita. Esimerkiksi kaupunkien aukoiden ratsastajapatsaat muistuttavat vallan haltijasta samaan tapaan kuin kirkkojen ristit näkyvät maisemassa kauas kirkon valta-asemaa tukien. Samalla tavalla muistomerkeillä voi olla politisoituneita merkityksiä: esimerkiksi sisällissodan muistomerkit merkitsevät ihmisille erilaisia kokemuksia, mikä johtaa joihinkin teoksiin kohdistuvaan säännölliseen ilkkvalttaan. Toisin kuin perinteisessä julkisessa taiteessa, nykytaiteessa nostetaan esiin usein pieniä tarinoita suurten kaanonien sijaan. Arjen näkökulma, paikallisuus ja henkilökohtaiset tarinat ovat keskeisessä asemassa taiteilijoiden kerronnassa.

Ympäristötaiteen aiheena voi olla esimerkiksi perinteet ja tarinat: teoksessa niitä nostetaan esiin ja niille annetaan uusia merkityksiä. Voidaan kuitenkin kysyä, kenen perintöä ja kenen tarinoita. Tällaiset kysymykset ovat olleet esillä esimerkiksi Yhdysvalloissa keskusteltaessa julkisesta taiteesta jo vuosikymmeniä (Baca, 1995; Gablik, 1995). Lapissa kysymys ulottuu suomalaisesta taiteesta saamelaisiin ja edelleen myös maahanmuuttajiin.

Taide sekä esittää kulttuuria, että samalla luo ja lujittaa sitä. Tavoitteena ei ole kulttuuriperinteen staattinen säilyttämisestä, vaan kulttuurisen muutoksen ymmärtäminen ja tukeminen kestävän kehityksen periaatteiden mukaisesti. Kulttuurinen kestävä kehitys tarkoittaa muun muassa kulttuurin elävyyttä, kulttuuriperinteen läsnäoloa nykykulttuurissa, ihmisten osallisuutta oman kulttuurinsa ja kulttuuriympäristönsä tekijyyteen sekä eri väestöryhmien välistä kulttuurista vuorovaikutusta.

Outi Pieskin teos *eatnu, eadni, eana* (2012) Saamelaiskulttuurikeskus Sajoksessa Inarissa koostuu kullatuista ja valkokullatuista teräslautasista, jotka muodostavat ikään kuin virran salin seinälle. Teoksen visuaalisena lähtökohtana on ollut naisten saamelaispuvuissa käytetty risku solki, jossa roikkuvat kullatut laukkaset suojelevat käyttäjänsä karkoittamalla pahaa väkikkeellään ja helinällään. Kuva: Marja Helander.

Taiteessa pyritään välttämään kulttuurista omimista, joka tarkoittaa erilaisten elementtien ottamista toisesta kulttuurista esimerkiksi tavoiteltaessa eksotiikkaa. Matkailussa kulttuurista omimista on kritisoitu jo vuosikymmeniä, kun saamelaiskulttuurista on lainattu elementtejä ohjelmapalveluihin. Taiteilijat, jotka kertovat omasta kulttuuristaan taideteoksissaan, voivat kuitenkin kertoa myös kulttuuri-perinnöstä, joka on kulttuurienvälistä: sekoitus monesta suunnasta tulleita elementtejä ja vaikutteita. Taidetta voidaan käyttää myös välineenä toiseen kulttuuriin tutustumisessa. Alkuperäiskulttuureiden ja muiden pohjoisten kansallisuuksien elämäntavan sekoitus on pohjoiselle alueelle tyypillistä rikkautta. Esimerkiksi Enontekiön alueella kenkäheiniä ovat käyttäneet niin saamelaiset kuin suomalaiset, mikä oli yhden Enontekiön taidepolun teosten aiheena.

Matkailukohde taiteen ympäristönä

Tuomas Hovi (2017) on selvittänyt kulttuurimatkailu-käsitteen määrittelyjä matkailututkimuksessa. Kulttuurimatkailulla tarkoitetaan matkakohteen valintaa sen kulttuurisen arvon perusteella. Kulttuurimatkailijan tavoitteena on ymmärtää matkakohteen kulttuuria ja kulttuuriperintöä. Kulttuurimatkailu on hyvin laaja käsite ja ilmiö. Merkittäväällä osalla matkailijoista on ainakin jonkinlainen intressi kohteen kulttuuriin tutustumiseen. Kulttuurimatkailu sisältää paikalliskulttuurin ja korkeakulttuurin ulottuvuudet. Rajatumpi käsite on taidematkailu, jonka avulla kuvataan matkailijan intressiä lähteä nimenomaan konsertteihin, musiikkijuhille ja nykytaiteen biennaaleihin. (Hovi, 2017.) Kulttuuri- ja taidematkailu voivat olla massamatkailua. Esimerkkinä voi tarkastella suuria nykytaidenäyttelyitä, kuten Venetsian biennaalia, joka vetää valtavat määrät taiteen ystäviä

Lapissa matkailurakentaminen kohtaa luonnon. Ympäristötaide voi johdattaa matkailijan luontoon ja kulttuurikokemuksiin.

yleisökseen. Taidematkailu tuo yleensä lähinnä mieleen suurkaupunkien taidemuseot ja taidekeskukset. Alueellinen syrjäisyys ei kuitenkaan välttämättä estä taiteen matkailuelinkeinoihin liittyvää taloudellista vaikutusta, kuten on todettu esimerkiksi Skotlannin taidematkailukohteissa (MacDonald, 2013).

Matkailukohteissa ympäristötaiteella ja veistosreiteillä on merkitystä esteettisyyden, viihtyisyyden, markkinoinnin ja ohjelmapalvelujen osana. Yksi esimerkki tällaisista matkailukohteista on taidehotellit. Toinen esimerkki on matkailureitit, joilla tarkoitetaan maakunnallisia ja rajoja ylittäviä reittejä automatkailijoille tai pyöräilijöille. Ympäristötaiteen ja matkailun yhteistyöhankkeissa lähtökohtana voi pitää ajatusta siitä, että ympäristötaideteos voi johdattaa yleisön entistä syvempään kulttuuri- ja luontokokemukseen. Teos voi tehdä näkyväksi esimerkiksi luonnon värejä ja muotoja tai ympäristön prosesseja, kuten veden virran tai tuulen vireen. Teos voi myös nostaa esiin paikallista kulttuuriperintöä. Tällaisella ympäristötaiteella voi olettaa olevan tilausta kulttuuri-, luonto-, ja taidematkailun kehittämisessä sekä erityisesti niiden synteeseissä, kuten kulttuurisesti orientoituneessa luontomatkailussa ja ekologisessa taidematkailussa.

Outi Rantala on kartoittanut luontomatkailu-käsitteen käyttöä matkailututkimuksessa. Sillä määritellään niin massa- kuin ekomatkailua, jossa luontoa käytetään keskeisenä resurssina (Rantala, 2017). Esimerkiksi Lapin lumihotellit ovat 2010-luvulla niin isoja, että ne palvelevat massoja luontomatkailun saralla. Niissä lumi- ja jääveisto kohtaa siis massamatkailun. Kaukosen kylässä Hiljaisuus-festivaalilla ja Pellossa Oranki Art -tapahtumassa yleisömäärät ovat tapahtumien konseptien mukaisesti hyvin pieniä.

Kuvissa on kyläläisten lumeentallaamia lumikengänjälkiä Enontekiöllä vuonna 2017 osana Enontekiön taidepolkua, eli ympäristötaidetahtumien sarjaa. Kyseessä on Juho Hiilivirran suunnittelema yhteisöllinen taideteos. Vastaava menetelmä voi soveltaa myös matkailupalveluksi. Kuva: Juho Hiilivirta.

Ympäristötaidetyöpajassa Lapin yliopiston kansainväliset opiskelijat tutustuivat Enontekiön paikallisiin perinteisiin, kuten kenkäheinien tekoon, Elina Härkösen ohjaamina. Teos on osa Enontekiön taidepolkua, jossa on toteutettu väliaikaisia ympäristötaideteoksia Enontekiön kyliin. Kuvat: Tanya Kravtsov.

Hiljaisuus-festivaali Kauosen kylässä. Kuva: Jouni Ihalainen.

Olennaista näissä tapahtumissa on muun muassa taiteilijan ja yleisön kohtaaminen ja korkeataiteen esittäminen kaupunkikeskusten ulkopuolella.

Luontomatkailu ei välttämättä ole ekologista. Sen sijaan ekomatkailuun liittyy oletuksia matkailukohteiden ja -palvelujen vähäisestä ekologisesta jalanjäljestä. Ekomatkailun piirissä on todennäköisesti kiinnostusta ympäristötaiteeseen, esimerkiksi vaeluksiin integroituna ohjelmapalveluna. Ekomatkailun kontekstissa on kuitenkin kiinnitettävä erityistä huomioita myös taiteen ekologisuuteen. Ympäristötaiteessa on monia suuntauksia, joista osassa painotetaan hienovaraista kosketusta luontoon pysyviä jälkiä jättämättä toisten teosten ollessa ympäristövaikutuksiltaan rakennushankkeita vastaavia. On myös huomioitava, että ympäristötaiteella voi pyrkiä lisäämään ympäristötietoisuutta ja ympäristötaiteeseen lukeutuu teoksia, joilla on ympäristöaktivistisia piirteitä.

Lähteet

- du Cros, H. & Jolliffe, L. (2016). Sculpture trails: investigating success factors. *Journal of Heritage Tourism*, 12(5), 536–545, DOI: 10.1080/1743873X.2016.1243120
- Baca, J. F. (1995). Whose monument where?. Teoksessa S. Lacy (toim.), *Mapping the terrain: new genre public art* (s. 131–138). Seattle: Bay Press.
- Gablik, S. (1995). Connective aesthetics: art after individualism. Teoksessa S. Lacy (toim.), *Mapping the terrain: new genre public art* (s. 74–87). Seattle: Bay Press.
- Hall, S. (1992). *Kulttuurin ja politiikan murroksia*. Tampere: Vastapaino.
- Hovi, T. (2017). Kulttuurimatkailu. Teoksessa J. Edelheim & H. Ilola (toim.), *Matkailuntutkimuksen avainkäsitteet* (s. 64–69). Rovaniemi, Suomi: Lapland University Press.
- Jokela, T. (2013). Engaged art in the North: Aims, methods, contexts. Teoksessa T. Jokela, G. Coutts, M. Huhmarniemi & E. Härkönen (toim.), *Cool: Applied visual arts in the North. Publications of the Faculty of Art and Design of the University of Lapland C 41* (s. 10–21). Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Lüthje, M. (2017). Autenttisuus. Teoksessa J. Edelheim & H. Ilola (toim.), *Matkailuntutkimuksen avainkäsitteet* (s. 218–223). Rovaniemi: Lapland University Press.
- Macdonald, S. W. (2013). Designing Engagement: The New Edge. Teoksessa T. Jokela, G. Coutts, M. Huhmarniemi & E. Härkönen (toim.), *Cool: Applied Visual Arts in the North. Publications of the Faculty of Art and Design of the University of Lapland C 41* (s. 54–67). Rovaniemi: Lapin yliopisto.
- Rantala, O. (2017). Luontomatkailu. Teoksessa J. Edelheim & H. Ilola (toim.), *Matkailuntutkimuksen avainkäsitteet* (s. 59–63). Rovaniemi: Lapland University Press.
- Skulpturlandskap Nordland* (2018). Haettu 2.4.2018 osoitteesta <http://www.skulpturlandskap.no/>
- Stöckell, A. (2015). Spring: An artistic process as a narrative project. Teoksessa T. Jokela & G. Coutts (toim.), *Relate North: art, heritage & identity* (s. 38–59). Rovaniemi: Lapin yliopistokustannus.

Maahisten maja Mettänväenmaassa (2007). Tekijöinä Mari Aarni, Marjo Pernu, Elina Jauhiainen, Kristiina Kari, Sanna Ahola, Asta Markus, Priita Pohjanen, Linda Sjöholm, Hannele Nissinen, Lotta Vuorma, ja Hanna Immonen. Kuva: Timo Jokela.